

Jonas Fjeld

Populærlitteraturen vinner fram

☞ *Populærlitteratur* blir også kalt trivallitteratur, kiosklitteratur eller underholdningslitteratur, og har til oppgave å underholde et stort publikum. Denne typen litteratur kommer gjerne i mye større opplag enn skjønnlitteraturen, og derfor blir også betegnelsene kvantitetslitteratur eller masselitteratur brukt.

☞ Populærlitteraturen omfatter mange sjangrer, for eksempel romaner av forskjellig slag, ukebladnoveller, føljetonger, tegneserier, skillingsviser og kjendisbiografier. Det er verdt å merke seg at de begrepene vi bruker om populærlitteraturen i dag, først dukket opp i 1960-årene og seinere.

☞ I enkelte land, særlig i Frankrike og Belgia, finner vi en gjensidig påvirkning

mellom populærlitteraturen og «finlitteraturen». I disse landene henter populærlitteraturen ofte stiltrekk fra «finlitteraturen» og omvendt. Den samme tendensen ser vi eksempler på også her i landet.

Hva er litterær kvalitet? Bokprogrammet har møtt Frid Ingulstad, som er Norges mestselgende forfatter

Populærlitteraturen når nye lesergrupper

☛ Romantikken (1800–1850) var en grotid for populærlitteraturen, både her til lands og i mange andre land. Maurits Hansen (1794–1842) skrev flere spennings- og kjærlighetsfortellinger i denne tidsperioden.

☛ Men gjennombruddet for populærlitteraturen kom først i andre halvdel av 1800-tallet. Nå lærte flere å lese, og flere fikk råd til å kjøpe litteratur. Byene var i

vekst, og her hadde folk tilgang til elektrisk lys i seine kveldstimer. De mest kjente populærskribentene fra denne perioden er Jon Flatabø (1846–1930), Rudolf Muus (1862–1935) og Karen Sundt (1841–1924).

☛ Rudolf Muus skrev en slags detektivfortellinger med romantisk tilsnitt, der skurkene kom fra underklassen og overklassefolkene var helter. Karen Sundt skilte seg ut fordi hun var kvinne, men også fordi hun skrev om underklassens sosiale problemer. Dessuten var hun den første kvinnelige avisredaktøren i landet.

☛ Alle tre skrev føljetonger (fortsettelsesfortellinger) i store opplag, og vi kaller dem *folkelitterater* fordi de nådde mange lesere og gav folket det de ville ha. Føljetongene skapte spenning og forventninger hos leserne, og de gav både forfatterne og forlagene store inntekter.

Skillingsviser

☛ *Skillingsvisene* er også en del av den folkelige litteraturen. Betegnelsen skillingviser kommer av at visene ble spredd som skillingstrykk, det vil si som små trykksaker som ble solgt for en skilling. Skillingsvisene handlet gjerne om kjærlighet, svik og sladder, men de kunne også formidle nyheter i poetiske vendinger. Slik sett kan vi si at skillingsvisene utgjorde forløperen til ukebladene.

☛ Omreisende bokselgere sørget for at også folk utenom byene fikk tilgang på lesestoff. En omreisende bokselger ble gjerne kalt *kolportør*. Forfatteren Edvard Hoem skildrer møtet med en slik kolportør i boka *Heimlandet Barndom*.

Skillingsvisa
Tullingen

GOD'S REVENGE AGAINST MURDER.

"WHOSE BLOODETH MAN'S BLOOD, BY MAN SHALL HIS BLOOD BE RIED"

No. 6.

SATURDAY, JUNE 1, 1833.

PRICE ONE PENNY.

Corder burying the Body of Maria Martin.

The Arrest of Corder.

Engelsk skillingstrykk fra 1833

Øvre Richter Frich – en suksessforfatter

☛ I 1920-årene var Øvre Richter Frich (1872–1945) den forfatteren som solgte mest her i landet, med et samlet

opplag på vel to millioner bøker. Bøkene hans ble oversatt til ni språk og kaltes *spenningsromaner*. Det var vel nettopp opplevelsen av spenning og tankeflukt som gjorde at litteraturen hans fascinerte så mange.

☛ Richter Frich var også journalist i flere aviser, og han fikk status som stjerne-reporter i Aftenposten etter å ha dekt bybrannen i Ålesund i 1904. Måten han skrev på, kom i ettertid til å danne mønster for norsk reportasjelijournalistikk.

☛ I 1911 debuterte Richter Frich som forfatter med romanen *De knyttede næver*. Her blir leserne for første gang kjent med gjennomgangsfiguren *Jonas Fjeld*.

☛ Jonas Fjeld har flere fellestrekk med forfatteren selv. Richter Frich var en individualist som levde etter prinsippet om å ha minst mulig ansvar. Han sa opp journalistjobben i Aftenposten da han skjønnte at han kunne leve av å være forfatter og globetrotter på heltid. I tjue år reiste han omkring i verden og levde gode dager, samtidig som han skrev spenningsromaner. Han var rastløs av natur og skaffet seg ikke fast bolig før han var seksti år.

De knyttede næver – en spenningsroman

☛ *De knyttede næver* fra 1911 er den første boka i serien om Jonas Fjeld. Cappelen forlag trykte boka på nytt i 1997, og i forordet skrev Christopher Hals Gylseth dette:

Skikkelsen Jonas Fjeld kan best beskrives som en slags germansk blanding av Indiana Jones, James Bond og Arnold Schwarzenegger – nordisk utseende, med isblå øyne og firkantet kjeve, og med stål i ben og armer.

☛ Det er kampen mellom det gode og det onde som er essensen i alle de 21 bøkene om Jonas Fjeld, som kom i perioden 1911–1920. Den blonde, germanske legen framstår som en helt og kjemper mot alle uromomenter i samfunnet. Han er alltid på jakt etter å knuse ikke-germanere av typen anarkister, sosialister og kommun-

ister. Helten er alltid et godt menneske, og moralen er at det er den gode og rettfærdige som vinner til slutt.

Kritikk av ideologi og menneskesyn

☛ Det var få eller ingen i samtida som reagerte på menneskesynet som kom til uttrykk i Richter Frichs bøker. Hovedpersonen Jonas Fjeld blir framstilt som en blond, høyreist og bredskuldret mann av den ariske rase. Han er en heltefigur: lege av yrke, en mann som mestrer det meste, er iskald i alle situasjoner og en skarpskodd våpenbruker. Fiendene hans derimot er alltid utlendinger, og de blir framstilt som mindreverdige og nedbrytende elementer som driver med statskupp og annen undergravende virksomhet. Ofte er de av den såkalte slaviske rasen.

☛ Litteraturforskeren Willy Dahl har omtalt Øvre Richter Frich som «den mest erklærte rasist og voldsromantiker» i norsk populærlitteratur. Men i mellomkrigsårene

var ikke menneskesynet til Richter Frich noe ekstremt eller spesielt. Det var samtidas syn på fremmede folk og kulturer som kom til uttrykk i populærlitteraturen fra denne tida, og det gjaldt ikke minst den populærlitteraturen som ble utgitt under betegnelsen *kristen litteratur*.

Omslagsbilde til *De udødelige dverge*; Lille Jonas Fjeld; *Storfjellets herre* Øvre Richter Frich utgitt av Norild

Kriminalromanen

☛ I etterkant har det vært vanlig å bruke betegnelsen *kriminalromaner* om bøkene til Øvre Richter Frich. Som skaperen av denne sjangeren regnes amerikaneren Edgar Allan Poe, som skrev en rekke skrekk- og kriminalnoveller i 1830- og 1840-årene. Det skulle gå over førti år før Poe fikk en etterfølger: I 1887 gav engelskmannen Arthur Conan Doyle ut *A Study in Scarlet* – en bok der etterforskeren Sherlock Holmes er hovedfigur. Denne etterforskeren, med lupe og intelligens, skulle bli prototypen på en detektiv.

☛ *Mordet på Maskinbygger Roolfsen* (1839) av Mauritz Hansen blir regnet som den første kriminalromanen i norsk litteratur. Boka kom faktisk ut to år før debutboka til Poe. Romanen har mange trekk som er typiske for romantikken, og interessen for det mystiske er felles for både kriminallitteraturen og romantikken.

☛ Sven Elvestad (1884–1934), under psevdonymet Stein Riverton, var den som introduserte det norske svaret på Sherlock Holmes, detektiven Asbjørn Krag. Den mest kjente boka er *Jernvognen* fra 1907. Sven Elvestad oppnådde stor suksess med bøkene sine, og de ble oversatt til sju språk.

☛ Elvestad stod også bak det populære seriemagasinet *Lys og Skygge*, som gjennom seksti år leverte kriminalhistorier om mesterdetektiven Knut Gribb og storforbryteren Thomas Ryer.

En populær sjanger

☛ Tida fram til andre verdenskrig var en gullalder for krim- og spenningslitteratur. Nordahl Grieg (1902–1943) var en lovende ung journalist og forfatter. Sammen med Gyldendals redaktør Nils Lie (1902–1978) skrev han i 1929 *Bergenstoget plyndret i natt*.

☛ Boka gjorde stor suksess. Gyldendal forlag lanserte den rett før påske, med tittelen uthevet som en avisoverskrift. Mange leste og oppfattet annonsen for boka som en nyhet og trodde at bergenstoget virkelig var ranet. Det hører med at dette var opptakten til det norske fenomenet *påskekrim*.

☛ Arthur Omre (1887–1967) og Torolf Elster (1911–2006) var populære krimforfattere i 1930-årene. André Bjerke (1918–1985) skrev kriminalromaner

Skuespiller Henny Moan i filmen «De dødes tjern», basert på boka med samme navn av Bernhard Borge (André Bjerke).
Foto: Scapix

under psevdonymet Bernhard Borge. De mest kjente romanene hans er *De dødes tjern* (1942) og *Døde menn går i land* (1947). Bjerke var påvirket Sigmund Freuds teorier om hvordan den menneskelige psyken fungerer, noe som kommer til uttrykk i de fleste bøkene hans.

☞ Etter 1970 fikk vi en bølge av samfunnskritisk kriminallitteratur. Fra Sverige kom det en serie politiromaner av Sjöwall og Wahlöö, som også inneholdt en sterk kritikk av det svenske samfunnet. Her i landet har blant annet forfatterne Jon Michelet og Gunnar Staalesen noe av samme ståsted.

☞ Den tradisjonelle kriminalromanen er fortsatt populær, men også den psykologiske thrilleren og andre typer spenningsromaner har mange lesere. Til de mest leste norske kriminalforfatterne i dag hører Anne Holt, Jo Nesbø, Karin Fossum og Unni Lindell.

Hvert år deler Rivertonklubben ut prisen «Den Gylne Revolver» til forfatteren av den beste kriminalboka. I 1997 fikk Karin Fossum prisen. Litteraturprofessor Willy Dahl fikk Foreningen til kriminallitteraturens fremme sin ærespris.
Foto: Bjørn Sigurdson / Scanpix

Westernsjangeren

☛ Helten i westernlitteraturen er opprinnelig grensespeideren («the frontier man»). Cowboyen melder seg på som helt litt seinere, og det er først da sjangeren får sitt store gjennombrudd. Cowboyen blir en helt som lykkes både i kjærlighet og i revolverdueller.

☛ Fortellingene om alle bragder som de hvite gjorde i det ville Vesten, kom til å likne på det vi kaller myter. En myte er en historie eller et sagn rundt historiske hendinger, som vil vise at det står høyere makter bak. Historiene om Buffalo Bill og Billy the Kid, som egentlig var masse-mordere, ble til et slags heltesagn for den amerikanske nasjonen.

☛ For amerikanerne var det viktig å ha en felles myte fordi de som innvandret kom fra mange ulike land. Westernmy-

ten med felles verdier og idealer kunne skape en felles forhistorie og sveise disse menneskene sammen til en nasjon.

☛ Westernsjangeren har vært svært populær her i landet. Den mest framtreddende westernforfatteren var Kjell Hallbing (1934–2004), som gav ut bøkene sine under psevdonymet Louis Masterson. Han skapte westernhelten Morgan Kane, født i Santa Fe av irske emigranter. Den første boka, *Uten nåde*, kom i 1966. Til sammen har Hallbing gitt ut 83 bøker om helten, med et totalopplag på elleve millioner eksemplarer. I tillegg er det laget film og tegneserier.

Foto: Terje H.T. Andersen / Aftenposten / Scanpix

